

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לעולים חדשים, מס' 022284, קיץ תשע"ט

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות.
- * אם תלמיד השיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווון נועד בעיקר לקבוע את מספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לזכות את התלמיד במלוא הנקודות (כמובן על פי טיב ההסבר).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות, אך לא הפריד בין מטלות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

ספרי הלימוד המאושרים:

פרקים ראשון, שני

1. י' משעול, הלאומיות המודרנית וראשית הציונות, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול 1).
2. ק' אביאלי-טביביאן, עידן האימה והתקווה, מט"ח, 2001 (להלן טביביאן).
3. י' קוברסקי, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
4. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
5. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
6. א' נווה, נ' ורד, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
7. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, הלאומיות – ראשית הדרך, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

פרקים שני, רביעי

1. י' משעול, בונים מדינה יהודית ודמוקרטיה במזרח התיכון, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי ב' – בונים מדינה במזרח התיכון, לילך, 2009 (להלן לילך 2).
3. ק' אביאלי-טביביאן, בונים מדינה במזרח התיכון, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 2).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון, רכס, 2009 (להלן רכס 2).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, בונים מדינה במזרח התיכון, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 2).

פרק שלישי

1. י' משעול, נאציזם מלחמה ושואה, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 1 (ב)).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, נאציזם ושואה, לילך, 2010 (להלן לילך 1 (ב)).
3. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 1 (ב)).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, טוטליטריות ושואה, רכס, 2009 (להלן רכס 1 (ב)).
5. י' גוטמן, טוטליטריות ושואה, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 1 (ב)).

פרק ראשון

תקופה ראשונה: הלאומיות בישראל ובעמים — ראשית הדרך עד 1920

הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. הלאומיות

א. מטרות של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

- שחרור מכובש ו/או הקמת מדינה עצמאית ללאום.
- גיבוש הזהות המשותפת לקבוצת הלאום וביסוס זהות זו בקרב בני הלאום.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 9, 18, כנרת 1, עמ' 43; לילך 1, עמ' 13; מט"ח 1, עמ' 10; רכס 1, עמ' 23; שזר 1, עמ' 10, 20-21.

ב. השפעה של תנועת ההשכלה על הצמיחה של התנועות הלאומיות באירופה:

- רעיונות של תנועת ההשכלה: החילון, האמונה בקדמה, ביכולת האדם לשנות אם ייעזר בשכלו, בזכויות טבעיות שוות לכל בני האדם, בעקרון הריבונות. רעיונות אלה ערערו את הסדר הישן (מלכים, אצולה, כנסייה), חיזקו את כוחות השינוי, והכשירו את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה שהובילה את התנועות הלאומיות.
- ההשפעה של אירועים היסטוריים על צמיחה זו:
- המהפכה האמריקנית/המהפכה הצרפתית: הפיצו את הרעיונות של תנועת ההשכלה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.
- כיבושי נפוליאון: הפיצו את רעיונות המהפכה הצרפתית ובד בבד עוררו את הרגש הלאומי של העמים הנכבשים משום שראו בו כובש זר.
- המהפכה התעשייתית:
- הביאה לגידול האוכלוסייה ולהגירה גדולה לערים. הגירה זו לוותה בהתנתקות מן המסגרות המסורתיות וגרמה להרגשת תלישות וניכור בסביבה החדשה. ההמונים מצאו בלאומיות מענה לצורך בשייכות ובסולידריות חדשה, וזו העניקה להם זהות משותפת וביטחון.
- התפשטות ידיעת קרוא וכתוב: אפשרה העברת מידע, שיתוף ההמונים בתנועות הלאומיות והקמת מפלגות, חוגים רעיוניים ותנועות נוער. אלה קידמו את התנועות הלאומיות בקרב ציבור מגוון.
- התפתחות התחבורה, הדפוס ואמצעי התקשורת בתקופת המהפכה התעשייתית אפשרו הפצה מהירה של רעיונות, שגרמו להמונים להצטרף לתנועות הלאומיות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 23-26; טביביאן, עמ' 23; כנרת 1, עמ' 20-24, 33-38; לילך 1, עמ' 23-24, 27; מט"ח 1, עמ' 16-18; רכס 1, עמ' 13-15, 23; שזר 1, עמ' 10-12, 14-15, 27.

2. הרצל והתנועה הציוניתא. המטרה של התנועה הציונית על פי תוכנית בזל:

להקים לעם ישראל בית בארץ-ישראל, שיקבל הכרה הן מן המדינות הן מן המשפט הבינ-לאומי (לפי "משפט הכלל").

ההבדל העיקרי בין תוכנית בזל לתוכנית אוגנדה:

ארץ-ישראל הומרה (ולו זמנית) בחבל ארץ במזרח אפריקה.

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 68, 89-91; כנרת 1, עמ' 96, 104; לילך 1, עמ' 148, 152-154; מט"ח 1, עמ' 74, 76;

רכס 1, עמ' 115, 123; שזר 1, עמ' 90, 96.

ב. מהו צ'רטר:

אישור מטעם השלטון הריבוני והחוקי להתיישב בשטחי שליטתו.

פעולות שעשה הרצל כדי לקדם את קבלת הצ'רטר על ארץ-ישראל:

— מגעים דיפלומטיים עם שליטים שונים (של גרמניה, האימפריה העותמאנית, רוסיה, בריטניה).

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 79-85; כנרת 1, עמ' 98-103; לילך 1, עמ' 151-153; מט"ח 1, עמ' 75-76;

רכס 1, עמ' 118-121; שזר 1, עמ' 87, 94-96.

3. העלייה לארץ-ישראל בשנים 1882-1914א. סיבות לעלייה לארץ-ישראל בשנים 1882-1914:

— הפעילות הציונית של אגודות ציוניות במזרח אירופה (אגודות "חובבי ציון", תנועת "חיבת ציון").

— פוגרומים ורדיפות ממניעים אנטישמיים (בעיקר ברוסיה).

— אידאולוגיה סוציאליסטית — השאיפה להקים חברה צודקת ושוויונית בארץ-ישראל, הכישלון של מהפכת 1905.

— מצוקה כלכלית (בעיקר במזרח אירופה), הגבלות בתחום העיסוק.

— הצעת אוגנדה והמשבר בתנועה הציונית בעקבות מות הרצל — העלייה לארץ-ישראל הייתה אקט של מחאה נגד

הצעת אוגנדה.

— מניעים משיחיים / דתיים (יהודי תימן).

— "הקול הקורא" של יוסף ויתקין.

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 126-127; כנרת 1, עמ' 143-145; לילך 1, עמ' 188-189, 191; מט"ח 1, עמ' 98-100;

רכס 1, עמ' 152-153; שזר 1, עמ' 135-138.

ב. הפעילות של העולים בשנים 1882-1914:בתחום ההתיישבות:

— הקמת צורות התיישבות חקלאיות חדשות: מושבה, קבוצה, קואופרציה.

— התיישבות באזורי הגליל, השומרון ושפלת יהודה; הקמת 25 מושבות.

— חיזוק ההתיישבות העירונית: יפו, ירושלים, צפת, טבריה, חיפה.

— הקמת עיר עברית — תל אביב.

חשיבותה לציונות:

— התפתחות ההתיישבות החקלאית בארץ-ישראל וביטוי לרעיון של יצירת "יהודי חדש" המעבד את אדמתו

ומתפרנס ממנה.

— הנחת התשתית להתפשטות ההתיישבות היהודית ברחבי ארץ-ישראל.

— התפתחות ההתיישבות העירונית (בייחוד הקמת תל אביב) הובילה לצמיחה כלכלית של היישוב היהודי בארץ-

ישראל (פיתוח המסחר, התעשייה, השקעות הון, יצירת מקומות עבודה).

בתחום התרבות:

- הפעילות של אליעזר בן יהודה.
- הקמת הסתדרות המורים, שנלחמה בין השאר על הטמעת השפה העברית בבתי ספר.
- "מלחמת השפות".
- עיתונות, כתבי עת וספרות בעברית.
- הקמת בית הספר בצלאל.
- הקמת הקונסרבטוריון למוזיקה בתל אביב.
- הקמת "ועד הלשון".

חשיבותה לציונות:

- הנחת היסודות לתרבות הלאומית בארץ-ישראל.
- החייאת העברית, שנהפכה לשפה הלאומית המדוברת של היישוב היהודי המתפתח בארץ-ישראל ושל התנועה הציונית.
- ליכוד היישוב היהודי בארץ סביב השפה המתחדשת וסביב תרבות משותפת.

בתחום הביטחון:

- הקמת בר-גיורא.
- הקמת ארגון "השומר" ופעילותו.

חשיבותה לציונות:

הנחלת רעיון ההגנה היהודית כמשימה לאומית; הגשמת רעיון "היהודי החדש".

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 131-136, 143-153; טביביאן, עמ' 41-42; כנרת 1, עמ' 148-150, 155-158, 161-168; לילך 1, עמ' 194-200, 206-215; מט"ח 1, עמ' 105-114, 122-128; רכס 1, עמ' 153, 169-174, 177-179, 183-186; שזר 1, עמ' 138-140, 146-154, 157-164.

פרק שני

תקופה שנייה: בין שתי מלחמות העולם (1920-1939), היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי מלחמת העולם השנייה. הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. "14 הנקודות של וילסון" והשינויים המדיניים לאחר מלחמת העולם הראשונה**א. סעיפים ממסמך "14 הנקודות של וילסון":**

- הקמת חבר הלאומים.
  - קץ לדיפלומטיה חשאית.
  - הבטחת חופש השיט בימים.
  - הגבלת החימוש לדרגה הנמוכה ביותר הנדרשת לצורכי הביטחון הפנימי.
  - הקמת פולין עצמאית שיש בה גישה לים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 205; טביביאן, עמ' 52-53; לילך 1, עמ' 55-56; מט"ח 1, עמ' 42, 44; רכס 1, עמ' 57; שזר 1, עמ' 52-53.

ב. מי היו המעצמות שהפסידו במלחמת העולם הראשונה:

- האימפריה האוסטרו-הונגרית, האימפריה העותמאנית (טורקיה), הקיסרות הגרמנית.
- שינויים שחלו לאחר המלחמה במפה המדינית של אירופה ובמפה המדינית של המזרח התיכון:**
- התפרקות שלוש הקיסריות/האימפריות: האוסטרו-הונגרית, הרוסית, העותמאנית.
  - הקמת מדינות חדשות בשטחי האימפריות, כמו פולין, צ'כוסלובקיה, יוגוסלביה.
  - תיקוני גבול בין גרמניה לשכנותיה (אלזס-לורן, הריין, הסאר, דנציג).
  - חלוקת המנדט על מדינות המזרח התיכון (סוריה, לבנון, עירק, עבר הירדן, ארץ-ישראל) בין בריטניה לצרפת.
  - עיצוב גבולות למדינות ערביות (לא עצמאיות).
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 17-18; טביביאן, עמ' 53-54; לילך 1, עמ' 57-60; לילך 1 (ב) עמ' 44; מט"ח 1 (ב), עמ' 10-11; רכס 1, עמ' 61-65; שזר 1, עמ' 54-57.

5. היישוב היהודי בארץ-ישראל בין שתי מלחמות העולםא. המאפיינים של צורות התיישבות חדשות שהוקמו בארץ-ישראל בתקופה זו:מושב עובדים:

- התיישבות על קרקע לאומית.
- חלוקה ליחידות משק משפחתיות זהות – כל משפחה מקבלת חלקה זהה לאחרות, אך מנהלת את יחידת המשק שלה באופן עצמאי והצריכה היא פרטית.
- עבודה עצמית, שלילת עבודה שכירה.
- עזרה הדדית בין החברים במושב.
- שיתוף בקניית מצרכים, בשימוש בכלים חקלאיים ובשיווק התוצרת החקלאית.
- משק מעורב.

קיבוץ:

- התיישבות על קרקע לאומית.
- שיתוף בייצור, בצריכה ובמערכות השירותים.
- עבודה עצמית ושלילת עבודה שכירה.
- משק מעורב – שאיפה להיות יחידה כלכלית אוטונומית, המבוססת על כל ענפי הכלכלה.
- מסגרת חברתית – תרבותית המשותפת לכל חברי הקיבוץ.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 20; טביביאן, עמ' 143-144; לילך 2, עמ' 19-20; מט"ח 2, עמ' 32-33; רכס 2, עמ' 17-18; שזר 2, עמ' 15.

ב. הישגים של היישוב היהודי בשנות השלושים של המאה ה-20:בתחום התרבות:

- פיתוח התרבות והאומנות העברית בערים: ייסוד האופרה, התפתחות התיאטרון העברי, דפוס, הוצאה לאור, עיתונות מגוונת.
- פיתוח מערכת החינוך, הקמת האוניברסיטה העברית והטכניון.

בתחום הכלכלה:

- גידול בענף ההדרים במושבות השרון.
- פיתוח ענף הבנייה וענפים הנלווים אליו.
- פיתוח התעשייה והמלאכה (שמן, נשר, תחנת הכוח בתל אביב, מפעלי טקסטיל, בתי דפוס, תעשיית העור).
- פיתוח הבנקאות, המימון והאשראי.
- הקמת מפעלים קואופרטיביים כמו: סולל בונה, המשביר ותנובה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 20-21, 25-27; טביביאן, עמ' 341, 147-148, 151, 153; לילך 2, עמ' 16-20, 26, 37-38; מט"ח 2, עמ' 32-36; רכס 2, עמ' 17-18, 24-25, 28; שזר 2, עמ' 15-17.

6.

יהודים, ערבים ובריטים בשנות השלושים בארץ-ישראל

א. סיבות להתגברות המתח בין יהודים ובין ערבים בארץ-ישראל בשנות השלושים:

- היישוב היהודי התבסס והתחזק בשנים אלה: מספר העולים גדל, ההתיישבות התרחבה, הכלכלה התבססה והמוסדות הלאומיים התארגנו. מגמה זו הגבירה את החשש של הערבים בארץ-ישראל מפני הקמת בית לאומי יהודי.
- התחזקות הלאומיות הפלסטינית.
- כישלון המנהיגים הערבים להשיג [במשא ומתן] את הסכמת הבריטים לתביעותיהם: לעצור את עליית היהודים, למנוע מן המוסדות הציוניים לרכוש קרקעות, ולהסכים להקמת מועצה מחוקקת שתייצג את הרוב הערבי בקרב תושבי ארץ-ישראל.
- המנהיגים הערבים בארץ-ישראל הושפעו מן המאבק הלאומי הערבי בארצות שכנות (מצרים, עיראק וסוריה) שקידמו את עצמאותן רק לאחר שנקטו מאבק אלים.
- עלייה בכוחם של בני משפחת חוסייני שדגלו בפעולות אלימות נגד היישוב היהודי, והתחזקות מעמדו של המופתי חאג' אמין אל-חוסייני.
- התגבשות כוח מגן ביישוב היהודי שנערך לתת מענה צבאי להתקפות הערבים.

הביטויים של מתח זה:

- מאורעות תר"פ; מאורעות תרפ"ט; המרד הערבי.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 12, 27-29, 32; טביביאן, עמ' 160-168, 177; לילך 2, עמ' 27-33, 34-36; מט"ח 2, עמ' 41-45, 49; רכס 2, עמ' 37-41; שזר 2, עמ' 22-24.

ב. סעיפים של הספר הלבן השלישי (1939):

- בתוך עשר שנים תוקם בארץ-ישראל מדינה פלסטינית (יהודית-ערבית), שתהיה קשורה בחוזה כלכלי-מדיני עם בריטניה.
- הרכב הממשל שיקום ייקבע על פי שיעור האוכלוסייה היהודית ושיעור האוכלוסייה הערבית מכלל האוכלוסייה בארץ באותה תקופה (כלומר מיעוט יהודי).
- בתקופת המעבר ימשיכו הבריטים לשלוט בארץ.
- תותר עליית יהודים בהיקף מצומצם בתקופת מעבר של חמש שנים.
- כל עלייה נוספת של יהודים — רק באישור הנציגים הערבים.
- בתקופת המעבר ייאסר על יהודים לרכוש קרקעות באזורים מסוימים ותוגבל הרכישה באזורים אחרים.

מדוע התנגד היישוב היהודי בארץ-ישראל לספר זה:

- הספר ביטא שינוי מהותי במדיניות בריטניה בארץ-ישראל ונסיגה מובהקת מהתחייבויותיה בטופס המנדט.
  - הצבת יעד חדש — הקמת מדינה פלסטינית בארץ-ישראל.
  - בתקופת המעבר הגבלה דרסטית על עליית יהודים ועל רכישת קרקעות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 12-13, 18, 33; טביביאן, עמ' 171, 173; לילך 2, עמ' 44; מט"ח 2, עמ' 57; רכס 2, עמ' 50-51; שזר 2, עמ' 25.

פרק שלישי

תקופה שלישית: המשטר הטוטליטרי, הנאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה.

הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 7-10.

7. גרמניה — מדמוקרטיה למשטר הנאצי**א. הצעדים וכיצד הם קידמו את המעבר של גרמניה מדמוקרטיה למשטר הנאצי:**

- שרפת הרייכסטג
  - יצירת אווירה של מצב חירום. אווירה זו שימשה אמתלה להוצאת צווים ותקנות שאפשרו להפעיל טרור נגד אזרחים ולבטל את חירויות היסוד של האזרח.
  - שימשה אמתלה לרדיפת הקומוניסטים (שהואשמו במעשה) ולהוצאת המפלגה הקומוניסטית אל מחוץ לחוק.
  - סייעה לאיחוד הכוחות השמרניים בממשלה הנאצית.
  - "ליל הסכינים הארוכות"
  - חיסול גורמים שאיימו על יציבות השלטון של היטלר, מכיוון שדגלו במדיניות חברתית וכלכלית שונה משלו.
  - הפעולה אפשרה להיטלר להשליט מדיניות אחידה במשטר הנאצי.
  - הפעולה סייעה לחזק את תמיכת הצבא והתעשיינים בהיטלר.
  - הרתעת מתנגדים פוטנציאליים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 93, 106-107; לילך 1 (ב), עמ' 122, 124-125; מט"ח 1 (ב), עמ' 116, 118; רכס 1 (ב), עמ' 120-122; שזר 1 (ב), עמ' 106, 108-109.

ב. עקרון האנטישמיות באידאולוגיה הנאצית:

- היהודי מייצג את כל התכונות השליליות וההרסניות.
- מבוסס על כמה דימויים של היהודים והאשמות כלפיהם, שהתגבשו בתקופות שונות בהיסטוריה.
- היהודי, בתכונותיו ובמראהו, הוא הניגוד המוחלט לגזע הארי.
- תכונות היהודי עוברות בתורשה ואי אפשר לשנותן.
- לחברה האנושית נשקפת סכנה מעצם קיומם של היהודים.

צעדים שנקט השלטון הנאצי בגרמניה לקידום עיקרון זה, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה:

- יום החרם
  - חקיקת החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה
  - שרפת הספרים
  - חוקי נירנברג
  - אריזציה
  - תעמולה אנטישמית
  - "ליל הבדולח"
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 67-68, 92, 103, 108-110; טביביאן, עמ' 98, 118-125; לילך 1 (ב), עמ' 107-109, 135, 140-141, 144-146, 148-150; מט"ח 1 (ב), עמ' 95-97, 117, 157-166; רכס 1 (ב), עמ' 110-111, 133-140; שזר 1 (ב), עמ' 99-101, 111-221.

8. הגטאות

א. תפקידים שהטילו הנאצים על היודנראט בגטאות:

- מילוי ההוראות של הנאצים (גזרות שונות, שוטפות ומזדמנות).
- ניהול החיים בגטו והסדרת שירותים לתושבי הגטו: דיור, מזון, תברואה, בריאות, חינוך, דת, תעסוקה ושמירה על הסדר.
- תיווך בין השלטונות הגרמניים ובין תושבי הגטו.
- בכמה מן הגטאות היה היודנראט אחראי לרשימת המועמדים להשמדה.

ב. דרכי פיקוח נוספות על הגטאות:

- חומות וגדרות הקיפו את הגטו.
- הצבת משטרה: משטרה גרמנית מסביב לגטו, משטרה פולנית בשערים ובכניסות לגטו, משטרה יהודית ברחבי הגטו והפתחים שלו.
- הגסטפו (פעילות חשאית).
- גם בגטאות פתוחים היה פיקוח, והיציאה הותרה רק עם תעודות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 186-190, 199; טביבאן, עמ' 193-195; לילך 1 (ב), עמ' 188-189, 191, 194; מט"ח 1 (ב), עמ' 193-195; רכס 1 (ב), עמ' 200-201, 211; שזר 1 (ב), עמ' 171, 174, 190-192.

ב. קשיים של היהודים בגטאות:

- רעב, אבטלה, צפיפות, מחלות, בידוד מהעולם החיצון, קשיים נפשיים (אי־ודאות, חוסר אונים), המאמץ לשמור על צלם אנוש בתנאים תת־אנושיים.

כיצד עזר רעיון "קידוש החיים" להתמודדות עם קשיי החיים בגטאות:

- רעיון זה העניק משמעות למאבק היום־יומי להישרדות באמצעות קשירת המאבק הקיומי עם שמירה על צלם אנוש.
- מימוש רעיון זה בדרכים שונות (הפעלת מסגרות חינוכיות, תרבותיות, שמירה על חיי דת, מפעלי עזרה הדדית לנזקקים, מפעלי עדות ותיעוד, הקמת בתי מלאכה ומפעלים, פעילות תנועות הנוער, עיתונות מחתרתית, הברחת מזון) סייע לאנשים רבים מבחינה רוחנית ומבחינה פיזית להיאחז בחיים על אף התנאים הקשים שנכפו עליהם.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 192-197; לילך 1 (ב), עמ' 196-205; מט"ח 1 (ב), עמ' 200-204; רכס 1 (ב), עמ' 213-220; שזר 1 (ב), עמ' 182-186.

9. "הפתרון הסופי"

א. מה היה השינוי במדיניות של גרמניה כלפי היהודים עם פלישתה לברית המועצות:

התחיל הרצח ההמוני של היהודים.

גורמים לשינוי זה:

- עם פלישת גרמניה לברית המועצות, נפלו יהודים רבים בידי הנאצים. המספר הגדול של היהודים דרבן את הנאצים למצוא "פתרון" אחר לבעיית היהודים במקום הפתרון הקודמים.
- מאבק אידאולוגי: הנאצים ראו ביהודים יוצרי הבולשביזם ומנווטיו, לכן הם קשרו את חיסול הבולשביזם בחיסול היהודים.
- הריחוק הגאוגרפי של "המזרח" מן המולדת ויחס הבוז כלפי העמים הסלביים "הנחותים" התיירו את הרסן, הסירו את העכבות המוסריות, ויצרו תחושה שאין צורך להתחשב בדעת הקהל.
- במסגרת ההכנות לכיבוש ברית המועצות הוקם מערך מיוחד ל"טיהור" השטחים שנכבשו (הוקמו ארבע יחידות של איינזצגרופן שהיו כפופות ישירות לאס־אס. והתלוו ליחידות הצבא), ואפשר היה לממש את היוזמה לרצוח את היהודים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 224-225; לילך 1 (ב), עמ' 224-226; מט"ח 1 (ב), עמ' 211, 214-217; רכס 1 (ב), עמ' 263-265; שזר 1 (ב), עמ' 212-214, 218, 221-223, 232.

ב. גורמים שהשפיעו על תושבים לא יהודים לשתף פעולה עם הנאצים:

- אנטישמיות / ההזדהות עם מדיניות הנאצים.
- עמים שסבלו מן הכיבוש הקומוניסטי זיהו את היהודים עם הקומוניסטים.
- שיקולי רווח וטובות הנאה (רצון לקבל רכוש יהודי שהופקע, הטבות על הלשנות).
- נקמה אישית ביהודים ובמצילים שהסתירו אותם.

גורמים שהשפיעו על תושבים לא יהודים לעזור ליהודים בזמן "הפתרון הסופי":

- מניעים אישיים-מצפוניים: היכרות מוקדמת עם הניצול או חוב מוסרי שחבו לו.
  - מניעים הומניים ומוסריים: אמונה בערך חיי אדם; תחושה של חובה אנושית בסיסית.
  - התנגדות למשטר הנאצי: היו עדים לאכזריות של גרמנים כלפי יהודים ולא יכלו להתעלם מן המציאות.
  - מניעים דתיים: אמונה דתית המדגישה ערכים של סיוע לנרדף.
  - ציפייה לטובות הנאה.
  - הצלת יהודים כביטוי למרד לאומי בנאצים (העם הדני).
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 298-299; לילך 1 (ב), עמ' 291-293, 306; מט"ח 1 (ב), עמ' 260-264, 270-272; רכס 1 (ב), עמ' 305-307, 311-314; שזר 1 (ב), עמ' 342-343, 346.

10. המרד בגטאות**א. מדוע פרצו מרידות בגטאות החל מ-1942:**

- בתקופה זו כבר הגיעו לגטו ידיעות על הרצח ההמוני של יהודים בשטחים שכבשו הנאצים בברית המועצות.
- חברי תנועות הנוער הבינו כי הרצח הוא חלק מתוכנית כללית של הנאצים להשמיד את כל יהודי אירופה.
- הכרה שנוכח ההכחדה הצפויה יש להיערך באופן אחר ולהתגייס למאבק מזוין כדי להתגונן מפני הגורל הצפוי.

מטרות של המורדים:

- נקמה בגרמנים.
  - השבת כבוד העם היהודי ("מוות בכבוד").
  - ביטוי לרעיונות האידאולוגיים של חברי תנועת הנוער הציונית, שהאמינו שהמרד יהיה מופת ודוגמה לחברי התנועה בארץ-ישראל.
  - למען "שלוש שורות בהיסטוריה".
  - הגנה עצמית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1 (ב), עמ' 257-259; לילך 1 (ב), עמ' 269; מט"ח 1 (ב), עמ' 248; רכס 1 (ב), עמ' 289-291; שזר 1 (ב), עמ' 276, 278.

ב. קשיים בארגון של המרד בגטאות:

- מחסור בנשק וקושי להשיג נשק.
- קושי להתארגן ולהתאמן באזור עירוני צפוף וסגור.
- היעדר תמיכה של עורף ציבורי מחוץ לגטאות, לא של האוכלוסייה ולא של המחתרת הפולנית.
- להנהגת המחתרת לא היה במי להיוועץ, היעדר עורף ציבורי בתוך הגטו.
- חשש מהלשנות.
- קושי בקביעת העיתוי למרד (חשש מחיסול מיידי של תושבי הגטו).

הייחוד של מרד גטו ורשה:

- תושבי הגטו היו עדים זמן רב לאקציות שנעשו בגטו, ולכן לא השלו את עצמם בנוגע למטרות הנאצים.
- תמיכה נרחבת ומקיפה של תושבי הגטו בלוחמים.
- הכנות יסודיות: נשק ותשתית (בונקרים).
- המרד החזיק מעמד זמן ממושך יותר (כמעט חודש).
- לוחמים רבים יותר השתתפו במרד.
- לגרמנים היו אבדות רבות יותר מאלה שמרידות אחרות.
- בספרי הלימוד: **היי סקול 1 (ב), עמ' 260-266; לילך 1 (ב), עמ' 270-271, 275-280; מט"ח 1 (ב), עמ' 248-252; רכס 1 (ב), עמ' 292-296; שזר 1 (ב), עמ' 278-281.**

פרק רביעי**תקופה רביעית: בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון**

הנבחן צריך לענות על אחת מן השאלות 11-14.

11. שאלת ארץ-ישראל באו"ם**א. סיבות שהשפיעו על בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדיון באו"ם:****סיבות שקשורות ליישוב היהודי בארץ-ישראל:**

- המאבק המתמשך של היישוב היהודי פגע ביוקרת בריטניה, ואילץ אותה להקצות כוח אדם ותקציבים רבים יותר ממה שתכננה לשליטה בארץ-ישראל.
- מאבק היישוב על ההעפלה ודעת קהל בלתי אוהדת בעולם, בתגובה על מדיניות בריטניה ויחסה אל המעפילים פליטי השואה.

סיבות שקשורות למצב של בריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה:

- ירידת כוחה של בריטניה ותלותה בארצות הברית: בעקבות מלחמת העולם השנייה עלה כוחה של ארצות הברית בזירה הבין-לאומית, ובריטניה, שהייתה תלויה בה מבחינה כלכלית ומדינית, התקשתה להתעלם מן הלחץ האמריקני לפתור את שאלת ארץ-ישראל בכלל, ולאפשר עלייה מיידית של מאה אלף עקורים בפרט.
- מלחמת העולם גבתה מבריטניה מחיר כלכלי גבוה, והציבור הבריטי דרש השקעות בשיקום במקום באחזקת האימפריה.
- שיחות של הוועדה לענייני ארץ-ישראל הגיעו למבוי סתום.
- בספרי הלימוד: **היי סקול 2, עמ' 77; טביביאן, עמ' 296-297; לילך 2, עמ' 75; מט"ח 2, עמ' 85; רכס 2, עמ' 88-89; שזר 2, עמ' 61-62.**

ב. החלטת האו"ם שהתקבלה בכ"ט בנובמבר 1947:

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.
- חלוקת הארץ לשתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.
- ירושלים תהיה אזור בין-לאומי.
- קיום איחוד כלכלי בין שתי המדינות ושיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות המים.
- **איזה סעיף בהחלטה שימח את היהודים:**
- הסעיף שעוסק בהקמת מדינה יהודית.
- הסעיף שקובע את סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.
- חלקים מן הסעיף שעוסק בגבולות החלוקה (בשטחי המדינה נכללו רוב חוף הים, רוב העמקים, רוב מקורות המים בצפון).

איזה סעיף הדאיג אותם:

- הסעיף שקבע שירושלים תהיה אזור בין-לאומי.
- חלקים מן הסעיף שעוסק בגבולות החלוקה (33 יישובים כלולים בשטח המדינה הערבית, הגליל המערבי לא נכלל בשטח המיועד למדינה היהודית, ירושלים מוקפת ביישובים ערביים).
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76, 82-83; לילך 2, עמ' 80-82; מט"ח 2, עמ' 89-91; רכס 2, עמ' 94-101, 105; שזר 2, עמ' 65, 72.

12. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20**א. סיבות לעלייה למדינת ישראל מארצות האסלאם:**

- הקמת המדינה, ורצון להיות שותפים בבנייתה.
- התעצמות הסכסוך הערבי-ישראלי: יחס עויין והתפרצויות אלימות נגד יהודים בארצות ערב, משום שזוהו עם הציונות.
- יחס עויין ליהודים בארצות צפון אפריקה בעקבות תהליך הדה-קולוניזציה (משום שהיהודים נחשבו בעלי ברית של השלטון הקולוניאלי).

סיבות לעלייה למדינת ישראל מאירופה:

- פליטי השואה שחיו במחנות עקורים חיפשו מקלט בישראל.
- השפעת מרידות, תסיסות אנטי-קומוניסטיות, מצוקה כלכלית ואנטישמיות בארצות מזרח אירופה.
- רצון להיות שותפים בבניית המדינה החדשה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 275-276; טביביאן, עמ' 321; לילך 2, עמ' 220; מט"ח 2, עמ' 217, 219; רכס 2, עמ' 279-280; שזר 2, עמ' 216-217.

ב. אירועי ואדי סאליב:

יש לתאר את האירועים.

קשיים של העולים, שהובילו לאירועים אלה:

- תנאי דיור קשים (צפיפות ותשתיות דלות), שסבלו מהם כ-15 אלף עולים שחיו בוואדי סאליב, רובם יוצאי ארצות המזרח. רשויות המדינה יישבו עולים אלה בשכונה כפתרון דיור זמני.
- קשיים כלכליים: העולים הגיעו ללא משאבים כלכליים, חלקם היו זקנים וחולים. הם התקשו למצוא עבודה בתחומי העיסוק שלהם ולהשתלב בכלכלת ישראל. רבים מתושבי השכונה היו מובטלים.
- יחס מתנשא של הממסד הוותיק ושל חלקים בחברה הישראלית כלפי העולים מארצות המזרח. יחס זה הצמיח עוינות, חשדנות, תסכול, קיפוח ואפליה.
- התערערות מסגרות התמיכה המסורתיות: העולים נעקרו מתרבותם ומקהילותיהם ונדרשו להשתלב בחברה הישראלית, שדגלה בתפיסת "כור ההיתוך".
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 243-246; לילך 2, עמ' 228-229; מט"ח 2, עמ' 226-228; רכס 2, עמ' 288-291; שזר 2, עמ' 246-247.

13. שינויים ביחס החברה הישראלית לזיכרון השואה**א. מה היה משפט אייכמן:**

התלמיד צריך לתאר בקצרה.

השינוי שחל ביחס של החברה הישראלית למושג "גבורה" לאחר משפט אייכמן:

- מעבר הדרגתי מגישה שיפוטית ומתפיסת הניצולים כ"צאן מובל לטבח" להכרה בחוסר האונים של היהודים לנוכח המציאות האיומה בתקופת השואה.
- המושג "גבורה" הובן במשמעות רחבה יותר מן המקובל עד אז — לא רק לוחמה עם נשק ביד, אלא גם גילויי אנושיות והישרדות, מאבק על קיום פיזי ורוחני.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 326-329; טביביאן, עמ' 329-331; לילך 2, עמ' 261-267; מט"ח 2, עמ' 266-269; רכס 2, עמ' 313-315; שזר 2, עמ' 267-269.

ב. השפעה של מלחמות ישראל על היחס של החברה הישראלית לניצולי השואה:

- תקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים לוותה בחשש מפני השמדת עם ובתחושת חרדה קיומית – הביאה להזדהות עם תחושת חוסר האונים של היהודים לנוכח המציאות האיומה בתקופת השואה.
- בעקבות מלחמת יום הכיפורים שבה נתפסה ישראל בחולשתה וספגה אבדות רבות – התערערה התפיסה של "הישראלי הבלתי מנוצח" (בניגוד ליהודי הגלותי הכנוע והחלש), והתעוררו תחושות של חולשה, השפלה וחוסר אונים, שהביאו להזדהות עם מצבם של היהודים בתקופת השואה.

14. מלחמת ששת הימים**א. מי היו הצדדים הלוחמים:**

ישראל מול מצרים, סוריה וירדן.

מי מן הצדדים הופתע כאשר פרצה המלחמה:

מדינות ערב – מצרים, סוריה וירדן.

מדוע הוא הופתע:

- ישראל נתפסה כחלשה וההנהגה שלה (בייחוד ראש הממשלה לוי אשכול) הצטיירה כהנהגה הססנית. על כן העריכו מדינות ערב שישאל לא תתקוף אותן.
- מדינות ערב הניחו שישאל לא תיזום מלחמה ללא אישור מארצות הברית וכי ארצות הברית תרסן את ישראל. בספרי הלימוד: *היי סקול 2*, עמ' 220-225; *לילך 2*, עמ' 186-189; *מט"ח 2*, עמ' 183-185; *רכס 2*, עמ' 221-227; *שזר 2*, עמ' 172-175.

ב. תוצאות מיידידות של מלחמת ששת הימים:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל.
- לצבאות ערב אבדות רבות: הרוגים רבים (כ-20,000), אובדן ציוד רב.
- השטח של ישראל גדל פי שלושה. צה"ל כבש את רמת הגולן מידי סוריה, את רצועת עזה ומדבר סיני מידי מצרים ואת הגדה המערבית (מזרח ירושלים, רמאללה, שכם, ג'נין, חברון ובית לחם) מידי ירדן.
- כמיליון ערבים נוספו לתחומי שליטתה של מדינת ישראל.
- גבולות מדינת ישראל ביבשה התקצרו.
- כיבוש ירושלים המזרחית ואיחודה עם חלקה המערבי.

כיצד השפיעו תוצאות אלה על התחושות שהתעוררו בחברה הישראלית בעקבות המלחמה:

- הניצחון המזהיר גרם לאופוריה; ההתרחבות הטריטוריאלית יצרה הרגשת ביטחון ועוצמה; ההישגים במלחמה גרמו לגאווה לאומית שתורגמה במשך הזמן להתנשאות, לביטחון עצמי מופרז, להנחה שהצבא הישראלי בלתי מנוצח ולזלזול בערבים וביכולותיהם; ההישגים במלחמה עוררו הערצה כלפי הצבא ומנהיגי הניצחון.
- בספרי הלימוד: *היי סקול 2*, עמ' 227-230; *לילך 2*, עמ' 194; *מט"ח 2*, עמ' 186; *רכס 2*, עמ' 228, 232, 239; *שזר 2*, עמ' 176, 179, 184-185.

אנ:**14. מלחמת יום הכיפורים****א. מי היו הצדדים הלוחמים:**

סוריה ומצרים מול ישראל.

מי מן הצדדים הופתע כאשר פרצה המלחמה:

מדינת ישראל.

מדוע הוא הופתע:

- ישראל זלזלה ביכולת הצבאית של צבאות ערב.
- כישלון מערך ההתרעה: ישראל בנתה מערך מודיעין משוכלל, אך הוא לא התריע על ההתקפה בעוד מועד.
- ההנחה ש"קו בר-לב" יעמוד בפני התקפה מצרית הובילה לשאננות ולהתעלמות מידעיות שהזהירו מפני התקפה מתקרבת.
- המצרים הסוו את הכנותיהם למלחמה ונקטו אמצעי הטעיה כדי להסתיר את כוונותיהם.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 244-246; לילך 2, עמ' 199-200; מט"ח 2, עמ' 191, 193; רכס 2, עמ' 241, 246, 250-251; שזר 2, עמ' 185-186.

ב. התוצאות המיידיות של המלחמה:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל, בסיום המלחמה כבש צה"ל חלקים משטחי מצרים וסוריה.
- המחיר הכבד: מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה, אבדות כבדות בסופה (הרוגים, פצועים, שבויים).
- אובדן ציוד צבאי רב ופגיעה בכושר של הצבא.

כיצד השפיעו תוצאות אלה על התחושות שהתעוררו בחברה הישראלית בעקבות המלחמה:

- המחיר הכבד של המלחמה גרם לזעזוע עמוק, לכעס על המחדל, להתערערות הגאווה הלאומית ותחושת הביטחון ולהתערערות האמון במנהיגות הפוליטית והצבאית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 251-255; לילך 2, עמ' 202-205; מט"ח 2, עמ' 193-194; רכס 2, עמ' 252-254; שזר 2, עמ' 185, 190, 192, 195.